

**ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ:
АВТОРСЬКИЙ ПРОЄКТ**

УДК 373.3.015.3:159.955/.091.313

DOI:

*Оксана Шквир, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії*

*Людмила Ксьондзик, вчитель початкових класів навчально-виховного комплексу № 2
м. Хмельницького*

**ТЕХНОЛОГІЯ РОЗВИТКУ КРИТИЧНОГО МИСЛЕННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ:
АВТОРСЬКИЙ ПРОЄКТ**

У статті акцентовано увагу на проблемі пошуку інноваційних педагогічних технологій, які сприяють розвитку критичного мислення молодших школярів. Уточнено сутність понять “критичне мислення” та “педагогічна технологія”. Висвітлено авторську технологію розвитку критичного мислення молодших школярів із використанням технічних засобів. Визначено її мету, завдання, етапи та результат використання. Доведена ефективність авторської технології шляхом проведення наукового дослідження на базі НВК №2 м. Хмельницький. Висвітлені труднощі у її використанні, які варто ураховувати вчителю початкових класів.

***Ключові слова:** молодші школярі; критичне мислення; педагогічна технологія; інтелектуальні техніки; комунікативні техніки; технічні засоби.*

Табл. 1. Літ. 8.

*Oksana Shkvyr, Doctor of Sciences (Pedagogy), Professor, Professor of the Pedagogy Department
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy*

Liudmyla Ksiondzyk, Primary School Teacher of Educational complex No.2 of Khmelnytskyi

**TECHNOLOGY OF DEVELOPMENT OF CRITICAL THINKING OF JUNIOR
SCHOOLCHILDREN: AUTHOR'S PROJECT**

The article focuses on the problem of finding the innovative pedagogical technologies that promote the development of critical thinking of junior schoolchildren. It is determined that scientific researches in the direction of using technical means to develop the critical thinking of junior school children are not enough. The essence of the concepts “critical thinking” and “pedagogical technology” is specified. The author’s technology of development of critical thinking of junior schoolchildren with the use of technical means has been highlighted, which is a system of actions of teachers and pupils with the use of technical means, aimed at forming intellectual and communicative techniques of a child, ability to independent making decisions. Its objective, tasks and stages have been defined. It is emphasized that the result of the use of the author’s technology is the readiness of pupils to make grounded decisions, formation of their information and communication competence. The efficiency of the author’s technology has been checked by conducting a scientific research on the basis of Khmelnytskyi educational complex No. 2. The results of the observation of junior schoolchildren, survey of primary school pupils and teachers have been highlighted. It is proved that this technology promotes the activation of educational and cognitive activities of pupils; development of intellectual and communicative techniques necessary for making own decision; formation of information and digital competence. Difficulties in the use of technology for the development of critical thinking of primary school pupils with the use of technical means that should be taken into account by the teacher in the preparation and implementation of this technology in the educational process of modern primary school have been described. It is established that the use of the author’s technology is more effective during the main cycle of education (grades 3–4). Further scientific researches are needed to study the peculiarities of the introduction of technology for the development of critical thinking of primary school pupils with the use of technical means during the adaptive-game cycle of study (grades 1–2).

***Keywords:** junior schoolchildren; critical thinking; pedagogical technology; intellectual techniques; communication techniques; technical means.*

Постановка проблеми. У структурі повної загальної середньої освіти початковій школі належить особливе місце, оскільки в цей період дитина набуває необхідних ключових компетентностей для подальшого успішного навчання у базовій та профільній середній школі. “Початкова школа – це корінь усієї шкільної освіти, і чим він буде глибшим, міцнішим, тим більше передумов для

успіхів дитини у подальшому шкільному житті”, – наголошує О. Савченко [6, 1]. У Концепції Нової української школи зазначається, що спільним для всіх ключових компетентностей, необхідною умовою їх набуття на кожному етапі навчання є володіння критичним мисленням [4].

Здатність до критичного мислення визначається важливою навичкою людини ХХІ ст.; чинником формування демократичного суспільства, який

важливо формувати вже в молодшому шкільному віці. Сьогодні необхідно вчити учнів швидко орієнтуватися в інформаційному потоці, аналізувати отриману інформацію, перевіряти й переосмислювати її, приймати виважені рішення й аргументовано захищати їх.

Освітня реформа, яка розпочалася в Україні, орієнтує на пошук інноваційних педагогічних технологій, які сприяли б розвитку критичного мислення молодших школярів. У зв'язку із зазначеним, вважаємо доцільним висвітлення авторської технології розвитку критичного мислення молодших школярів.

Аналіз останніх досліджень. Проблема розвитку критичного мислення школярів висвітлена в дослідженнях вітчизняних (М. Красовицький, О. Пометун, Ю. Стежко, І. Сущенко, О. Тягло та ін.) та зарубіжних (М. Ліпман, К. Мередіт, Дж. Стіл, Ч. Темпл та ін.) науковців. Технології розвитку критичного мислення молодших школярів представлені у працях Ш. Амонашвілі, О. Барабаш, Н. Глинянко, Р. Матоніної, М. Чабайовської та ін. Теорію та практику використання методів розвитку критичного мислення учнів початкових класів досліджували Н. Бібік, Г. Дмитрів, Н. Лаврів, Л. Марченко та ін.

Водночас встановлено, що наукових розвідок щодо використання технічних засобів з метою

3. Довести ефективність розробленої авторської технології.

Виклад основного матеріалу. Серед сучасних вимог до обов'язкових результатів навчання молодших школярів виокремлюємо вміння самостійно мислити. Сформувавши “учня-мислителя”, на думку В. Сухомлинського, означає навчити дитину самостійно відкривати істину [7, 454]. Саме критичне мислення має самостійний, індивідуальний характер та “максимально оголює різницю між комп'ютером і мозком людини” [1, 3].

Термін “критичне мислення” у науково-педагогічній літературі використовується з 1956 р. Адже в цей час Б. Блум розробив таксономію мислення та визначив операції, які на кожному рівні мислення може здійснити мозок людини. Вивчення науково-педагогічної літератури засвідчило існування різних підходів до тлумачення змісту поняття “критичне мислення”. Керуючись попередніми дослідженнями О. Шквир, у яких за допомогою методу контент-аналізу було з'ясовано стійкі ознаки цього поняття (табл. 1), нами визначено критичне мислення як самостійне логічне мислення, спрямоване на прийняття людиною рішення шляхом використання інтелектуальних і комунікативних технік [8, 29–30].

Варто зазначити, що необхідно відрізняти критичне мислення від так званого

Таблиця 1.

Категоріальні ознаки поняття “критичне мислення”

№ п/п	Категорія (значення терміна)	Кількість авторів (джерел)		Кількість смислових одиниць аналізу	
		Абсолютне значення	у %	Абсолютне значення	у %
1.	Тип мислення, що характеризується логічністю та самостійністю	6	60,0	6	20,0
2.	Здатність людини аналізувати та самостійно оцінювати факти	4	40,0	4	13,4
3.	Система когнітивних і комунікативних технік	3	30,0	3	10,0
4.	Інтелектуально впорядкований процес, який закінчується прийняттям рішень	2	20,0	2	6,6

розвитку критичного мислення молодших школярів недостатньо.

Мета статті полягає у висвітленні авторської технології розвитку критичного мислення учнів початкових класів із використанням технічних засобів.

Мета статті зумовила врозв'язання таких завдань:

1. Уточнити зміст понять “критичне мислення”, “педагогічна технологія”.

2. Описати авторську технологію розвитку критичного мислення молодших школярів із використанням технічних засобів.

“критиканства”. Критичне мислення – це не критика недоліків, а вміння визначати проблему і виробляти оптимальну стратегію її розв'язання [1, 3].

Результатом критичного мислення людини є прийняття аргументованого рішення у площині невідомого. Для цього їй необхідно знайти й опрацювати необхідну інформацію. Здійснити пошук інформації зі швидкістю, необхідною в сучасному суспільстві, можливо за допомогою технічних засобів. Цьому необхідно навчати учнів, зокрема молодших школярів.

На основі узагальнення власного педагогічного

досвіду нами було розроблено технологію розвитку критичного мислення молодших школярів. Ми поділяємо думку науковців (О. Дубасенюк, О. Падалка, О. Пехота, О. Савченко), які вважають педагогічну технологію системою дій учителя та учнів, спрямовану на досягнення поставленої мети. З цієї позиції визначаємо авторську технологію розвитку критичного мислення молодших школярів як систему дій вчителя та учнів з використанням технічних засобів, що спрямована на формування інтелектуальних і комунікативних технік дитини, здатності до самостійного прийняття нею рішення. Уточнимо, що під інтелектуальними техніками людини ми розуміємо вміння аналізувати, порівнювати, синтезувати, узагальнювати, оцінювати, робити висновки, тоді як під комунікативними техніками – вміння вербально доводити та спростовувати інформацію.

Метою авторської технології є розвиток у молодших школярів здатності до розв'язання проблем шляхом усвідомленого використання технічних засобів, зокрема цифрових пристроїв (смартфонів, планшетів).

Досягнення мети передбачає виконання таких завдань:

1. Формувати вміння знаходити інформацію, необхідну для розв'язання проблеми, використовуючи інтелектуальні техніки та технічні засоби.

2. Учити аргументовано приймати рішення.

Результатом використання авторської технології є готовність учнів до прийняття обгрунтованого рішення, формування у них інформаційно-комунікаційної компетентності.

Варто зазначити, що, відповідно до Державного стандарту початкової освіти, інформаційно-комунікаційна компетентність є однією з обов'язкових ключових компетентностей, яку мають набути учні під час навчання в Новій українській школі, що передбачає оволодіння основами цифрової грамотності для розвитку і спілкування, здатності безпечного та етичного використання засобів інформаційно-комунікаційної компетентності у навчанні та житті [3].

Керуючись структурою критичного мислення [8, 30], нами були виділені такі етапи технології розвитку критичного мислення молодших школярів: постановка проблеми, яку необхідно розв'язати; пошук і усвідомлення інформації; побудова переконливої аргументації; прийняття рішення щодо розв'язання визначеної проблеми.

Розглянемо кожен етап цієї технології з використанням технічних засобів.

Постановка проблеми. Роль учителя на цьому етапі полягає у підготовці такого

навчального матеріалу, мультимедійного супроводу (презентації) уроку за допомогою різних програм, до контексту яких мають бути включені проблемні питання або завдання, що спонукали би учнів не тільки до перевірки своїх знань, але й пошуку нової інформації. До прикладу, при вивченні учнями початкових класів корисних копалин (природнича освітня галузь), спочатку вчителька наводить приклади корисних копалин, використовуючи слайди з малюнками, фотографіями, розкриває їх значення у житті людини, а потім запитує учнів: "Чому все, про що я розповідала, називають корисними копалинами?" У процесі обміну думками педагог може піддати сумнівам судження окремих дітей, підсилюючи їх інтерес до проблемного питання.

Пошук інформації. Початок розв'язання проблеми – це збір інформації про неї. На цьому етапі розвитку критичного мислення вчитель може використовувати такі методи, як-от: "мозкова атака", основне завдання якого полягає у пригадуванні учнями знань з певної теми [5, 60]; "асоціативний куш", що спонукає учнів думати вільно про певну тему, висловлюючи свої почуття та ставлення [5, 61] та ін. Ми також рекомендуємо залучати учнів до роботи з електронними посібниками-довідниками, які мають ретельно аналізуватися та відбиратися вчителем і бути завантаженими в учнівські смартфони або планшети. Вважаємо, що треба навчати молодших школярів працювати і з інтернет-ресурсами для отримання необхідної інформації. Так за допомогою власних гаджетів діти можуть навчатися швидко знаходити тлумачення різних понять, інформацію про відомих людей, тварин, рослини, явища природи, визначні пам'ятки історії та культури тощо. Завдання вчителя початкових класів – спонукати молодших школярів до пошуку інформації, формувати в них вміння швидко здобувати і опрацьовувати необхідний матеріал.

Самостійний пошук інформації учні можуть здійснювати в групах, парах та індивідуально. Вчителю початкових класів необхідно спостерігати за тим, як швидко і правильно молодші школярі здійснюють цей пошук і, у разі необхідності, допомагати їм. Результат роботи учнів він може показати на демонстраційному екрані. Якщо в класі є інтерактивна дошка, то вчитель може швидко відкрити будь-який комп'ютерний додаток, електронний посібник або сторінку в Інтернеті й продемонструвати потрібну інформацію. Великий екран, на який проєктується інформація, видно кожному, тому це дає змогу здійснювати перевірку результатів пошуку. Наприклад, учитель пропонує учням з'ясувати

сутність поняття “корисні копалини” за допомогою власних смартфонів. Після того, як школярі самостійно уточнили зміст цього поняття, вони перевіряють правильність своїх міркувань та пошуку в Інтернеті за слайдами вчителя.

Чітка аргументація. Критичне мислення потребує переконливої аргументації. Тому на цьому етапі його розвитку вчителю початкових класів необхідно вчити учнів доводити свою точку зору. До прикладу, вчитель пропонує молодшим школярам вибрати і довести, який із поданих на слайді переліків корисних копалин є правильний. Він радить дітям використовувати при цьому метод прес, який передбачає такі етапи: вислови свою думку: “Я вважаю...”; поясни причину такої точки зору: “Тому що...”; наведи приклад додаткових аргументів на підтримку своєї позиції: “Наприклад...”.

Прийняття рішення. Завершується процес розв’язання учнем поставленої проблеми прийняттям рішення. Воно визначається не тільки інформацією, яку учень здобув або пригадав, але й особистісними якостями, психічними установками і, значною мірою, його переконаннями, зокрема навичками рефлексивного ставлення до свого “Я”, моральною і соціальною відповідальністю, повагою до індивідуальних особливостей інших учнів [2, 10]. Рішення може бути прийняте учнем в парі, групі, або індивідуально. Воно має бути висловленим в усній або письмовій формі (наприклад, у формі есе). Наведемо приклад есе з досвіду роботи вчителя початкових класів НВО № 2 м. Хмельницького Л. Ксьондзик: “Яке значення мають корисні копалини для людини і чому?”. У разі усного повідомлення учнем свого рішення інші мають або погодитися з ним, або його спростувати.

Для з’ясування ефективності розробленої технології нами було проведено дослідження на базі четвертих класів (64 учні) НВК № 2 м. Хмельницький. Дослідження проводилось із вересня до травня 2022 р. і передбачало використання вищеприписаної технології практики вчителів початкових класів.

Цілеспрямовані педагогічні спостереження за освітньою діяльністю учнів засвідчили, що використання розробленої технології сприяє їхній високій активності; формуванню вмінь знаходити необхідну інформацію за допомогою цифрових пристроїв, аргументовано доводити свої рішення.

Анкетування, яке було проведене з учнями четвертих класів НВК № 2 м. Хмельницький, підтвердило результати спостереження. Зокрема, відповідно до першого питання анкети (“Чи часто тобі доводиться здійснювати пошук нової

інформації?”), 68,7 % (44 учні) відповіли “так”, 21,8 % (14 учнів) – важко відповісти і лише 9,3 % (6 учнів) – “ні”.

Аналіз відповідей на друге питання анкети (“Якщо тобі необхідно отримати нову інформацію, то ти спочатку звернешся до ...?”) допоміг нам визначити, якими засобами користуються учні для отримання нової інформації. Результати опитування засвідчили, що молодші школярі надають перевагу інтернету 67,1 % (43 учні). На другому місці батьки – 10,9% (7 учнів), на третьому – вчителі – 9,3 % (6 учнів). Найменш затребуваними серед опитуваних є підручники та інша література – 7,8 % (5 учнів). Як свій варіант учні запропонували використання електронного посібника – 4,9 % (3 учні).

Відповіді на третє питання анкети (“Що необхідно зробити для того, щоб бути впевненим у правильності своїх рішень?”) допомогли з’ясувати готовність дітей до прийняття власних рішень. Так, 46,8 % (30 учнів) обрали відповідь “вміти їх пояснити”, 39 % (25 учнів) – “з кимось порадитись”, 14 % (9 учнів) – “важко сказати”.

Водночас бесіди, які були проведені з учителями початкових класів, де впроваджувалася розроблена технологія, допомогли виявити певні труднощі в її використанні: періодичне виникнення проблем, пов’язаних із роботою технічних засобів навчання, учнівських гаджетів та повільним підключенням до інтернету; більша витрата часу на підготовку та проведення навчальних занять із використанням цієї технології; складність у керівництві пошуковою роботою молодших школярів, коли їх в класі більше 30. Педагоги також зазначили, що використання цієї технології більш дієве під час основного циклу навчання (3 – 4 класи).

Висновки. Отже, проведене дослідження довело ефективність авторської технології розвитку критичного мислення молодших школярів із використанням технічних засобів. Визначено, що основними етапами цієї технології є постановка проблеми, пошук інформації, чітка аргументація, прийняття рішення. Ця технологія сприяє активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів; розвитку в них інтелектуальних і комунікативних технік, необхідних для прийняття власного рішення; формуванню інформаційно-цифрової компетентності. Водночас дослідження допомогло виявити певні труднощі, які важливо урахувати вчителю у підготовці та впровадженні цієї технології в освітній процес сучасної початкової школи.

Подальших наукових розвідок потребує питання вивчення особливостей упровадження

технології розвитку критичного мислення молодших школярів із використанням технічних засобів під час адаптаційно-ігрового циклу навчання учнів (1–2 класи).

ЛІТЕРАТУРА

1. Барабаш О., Глинянюк Н. Вчимося міркувати самостійно та розважливо. *Учитель початкової школи*. 2018. № 11. С. 3–7.

2. Батрун І. В. Технологія розвитку критичного мислення і сучасний освітній процес. *Педагогічна майстерня*. 2018. № 1. Січень. С. 9–16.

3. Державний стандарт початкової освіти: прийнятий 21.02.2018 р. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>. (дата звернення: 01.05.2022).

4. Концепція Нової української школи. Схвалена колегією Міністерства освіти і науки України 27 жовтня 2016 року. URL : <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення 06.04.2022).

5. Нова українська школа: порадник для вчителя / за заг. ред. Н. М. Бібік. Київ : Літера ЛТД, 2019. 208 с.

6. Савченко О. Покликання початкової школи. *Початкова школа*. 2008. № 2. С. 1–3.

7. Сухомлинський О. Проблеми виховання всебічно розвиненої особистості. Вибрані твори: в 5-ти томах, т. 1. Київ : Рад. школа, 1976. 253 с.

8. Шквир О. Критичне мислення молодших школярів : сутність і особливості. *Молодь і ринок*. 2019. № 4 (171). Квітень. С. 27–32.

REFERENCES

1. Barabash, O. & Hlynianiuk, N. (2018). Vchymosia mirkuvaty samostiino ta rozvazhlyvo

[Learn to think independently and reasonably]. *Primary school teacher*. No.11. pp. 3–7 [in Ukrainian].

2. Batrun, I. V. (2018). Tekhnolohiya rozvytku krytychnoho myslennia i suchasnyi osvittii protses [Technology of critical thinking development and the modern educational process]. *Pedagogical workshop*. No.1. January. pp. 9–16. [in Ukrainian].

3. Derzhavnyi standart pochatkovoї osvity: pryiniaty 21.02.2018 r. [State standard of primary education: adopted on February 21, 2018]. Available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>. (Accessed 01 May. 2022). [in Ukrainian].

4. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [The concept of the New Ukrainian school]. Approved by the Board of the Ministry of Education and Science of Ukraine on October 27, 2016. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (Accessed 06 Apr.2022). [in Ukrainian].

5. Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia (2019). [New Ukrainian school: a guide for teachers]. (Ed.) N. M. Bibik. Kyiv, 208 p. [in Ukrainian].

6. Savchenko, O. (2008). Poklykannia pochatkovoї shkoly [Mission of primary school]. *Elementary School*. No. 2. pp. 1–3. [in Ukrainian].

7. Sukhomlynskyi, O. (1976). Problemy vykhovannia vsebichno rozvynenoї osobystosti [Problems of education of a comprehensively developed personality]. Selected works: in 5 volumes, Vol. 1. Kyiv, 253 p. [in Ukrainian].

8. Shkvyr, O. (2019). Krytychne myslennia molodshykh shkoliariv : sutnist i osoblyvosti [Critical thinking of junior schoolchildren: essence and features]. *Youth & market*. No. 4 (171). pp.27–32. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 04.04.2022

“Творіння інтелекту переживають шумну суєту поколінь і на протязі століть зігрівають світ теплом і світлом”.

*Альберт Ейнштейн
один з найвизначніших фізиків ХХ століття*

“Ніхто не зможе побудувати для Вас міст, на якому Ви повинні перетнути потік життя, ніхто, крім Вас самих.”

*Фрідріх Ніцше
німецький філософ*

